

SÁNDOR ENIKŐ

„egy rendszert nem lehet csak úgy abbahagyni”

Interjú Fehér Bélával

Többéves szünet után tért vissza az irodalmi életbe Fehér Béla Banánliget című kötetével, amely egy készülő trilógia második könyve. Az íróval a szünet okairól, a visszatérő regény keletkezéséről, ábrázolásmódjáról és a besoroláskényszer okozta látszatokról is beszélgettünk.

▼ **Hat éve azt nyilatkoztad, hogy kiszállsz az irodalomból, nem írsz több regényt. Egy ilyen elhatározás mindig irodalomtörténeti esemény, de gyakran magában hordozza annak esélyét is, hogy van még remény az újakezdésre. Miért volt szükség erre a szünetre, és egyáltalán tekinthetjük-e visszatérésnek a *Banánliget*-et?**

▼ Akkor és még sokáig utána ezt véresen komolyan gondoltam. Végző soron ma is komolyan gondolom, de puha vagyok, nem élhetek írás nélkül. Döntésem konkrét okait tekintsük magánügynek. Olyan időket élünk, amikor az őszinte beszédet falkaszempontok szerint ítélik meg, szellemi káosz uralkodik, nekem pedig semmi kedvem kuruc–labanc háborút játszani, magyarázkodni. Ha az irodalom befekszik a politika nászágyába, vagy fordítva, mit tudom én, abból nem sült ki jó. Az is zavar, hogy némely kolléga mást nyilatkozik nyilvánosan, mint négyszemközt, sör mellett.

▼ **A pár éves írói szünet után milyen fogadtatása volt a *Banánliget*-nek?**

▼ Jó visszajelzéseket kaptam, ismeretlen olvasóktól, szűkebb és tágabb baráti körömtől, azoktól is, akik könyörtelenül őszinték. Szakmai berkekből kevés reakció érkezett. Ha többre vágyik az ember, irodalmi életet kell élnie. Mióta elköltöztem Keszthelyre, annyira sem vagyok benne, mint előtte, pedig az is a nullához közelített. Egyébként az irodalmi élet is a politikai nézetek mentén zajlik. Ha két író leül egymással, politikai diskurzusba oldódik a beszélgetés, pedig sok értelmes dologról lehetne és bizonyára kellene is szót váltani. Az irodalmi élet nagyon sok időt rabol el az embertől.

▼ **Időbeni előre- és visszaugrásokkal ismerhetjük meg Piricske Tamás és Téli Pál történetét, mégis könnyen követhető a cselekmény. A regény a két ügynök történetének végével kezdődik és zárul, amely jól keretbe foglalja a több mint húsz év eseményeit. Miért nem lineáris az elbeszélés?**

▼ *Jelenetek egy vakondúzó életéből* című regényem 2013-ban jelent meg. Egy lazán összefüggő trilógia első kötete. A *Banánliget* ennek a második darabja. Az első kötet időrendet felborító asszociációs lánc mentén épül fel, az emlékezet bakugrásait követve. A másodiknál ugyanezt a kirakós technikát választottam, és nyilván a harmadik is így íródik majd, ha íródik, mert sosem tudja az ember, lesz-e következő könyv. A cselekmény mozaikokból áll össze, ezek folyamatosan egymást értelmezik. A szöveg ennek a logikának engedelmessé kanyarog az időben előre és hátra. A trilógia darabjai a rendszerváltozás körül – előtte és utána – játszódnak, amolyan történelem az utcafront felől. Ez lesz a második trilógiám a *Zöldvendéglő–Törökméz–Romfürdő* után.

▼ **A *Banánliget* vezérvonala az, hogy elfelejtik tájékoztatni a két ügynököt arról, hogy megtörtént a rendszerváltozás, ezért folytatják a célszemély, Heller Albert megfigyelését, ami önmagában elegendő muníciót biztosít a cselekmény kibontakoztatásához. Ehhez társul Várkonyi Kata dokumentumfilmes egyes szám első személyű, párhuzamos elbeszélése. Miért tartottad szükségesnek a Várkonyi-szálat?**

▼ Várkonyi Kata a *Vakondúzó* egyik kulcsfigurája, esélyt kínál a főhősnek, a disszidens és arab mosodássá lett Ecsedi Gyulának, hogy maradjon itthon, hozza egyenesbe az életét. Várkonyi Kata személye köti össze a két regényt. A *Banánliget*-ben ő a külső szem, aki bizonyos naivitással tekint a két kommunista ügynökre és a konspirált lakásra mint a már nem létező titkosszolgálat utolsó bástyájára. A harminc év körül járó nemzedék nem sokat tud a Kádár-korról, a szocializmus szürke hétköznapjairól. De talán így van rendjén. Az élet mindig megy tovább.

➤ Zorkij 4-es fényképezőgép, Erika írógép, BPC szovjet katonai látcső, RDG 1-es füstgránát: csak néhány, a regényben megjelenő kultikus tárgy, amely megidéri a szocializmus időszakát és az ügynöklét mindennapjait. Milyen kutatómunka előzte meg a *Banánliget* megírását? Mi köt téged ezekhez a tárgyakhoz?

➤ Az égvilágon semmi. Képtelen vagyok felkészülés nélkül dolgozni. Addig egy betűt le nem írok, míg nem érzem azt, hogy eleget tudok az anyagról, amiből a ruhát varrom. Nem az érdekel, ami a tankönyvekben olvasható, hanem a hétköznapi. Tárgyak, szagok, szokások, viccek, utcai feliratok. Mi foglalkoztatja az embereket, mitől félnek, minek örülnek, mit esznek? Ezeket az információkat emlékiratokból, levelezésekből, anekdotákból, újságcikkekből lehet összecsipegetni. A *Banánliget*-tel nem volt nehéz dolgom, a saját emlékeimet gazdagon felhasználtam, de kiváló könyvek is rendelkezésre állnak. Néhány történész beleásta magát a belső elhárítás munkájába. A Lenin-szobor feliratozása – „A park madárijesztője” – Mátészalkán történt 1981-ben. A tettes utáni nyomozás lefolyása Gervai András *Titkos Magyarország* című könyvében olvasható. Elképesztő történet, és nekem kapóra jött.

➤ Az Édes Otthon Áramlat és a Rigó Piroska kör kapcsolatrendszerének felderítésére összpontosít a belső elhárítás, ennek lesz részese a két ügynök is. Volt-e konkrét, egykor létező ellenálló mozgalom, amely mintául szolgált?

➤ Konkrétan nem volt ilyen, de a Beszélő és köre vagy a Katalizátor Iroda végig ott járt a fejemben.

➤ A kötet abszurditása elsősorban a rendszerváltozásról való tudás hiányában rejlik, illetve abban, hogy az ügynökkpáros nem akar tudomást venni róla. Ez az eset nagyon hasonlít Onoda Hiroo japán katona történetére, akit csak 1974-ben sikerült meggyőzni arról, hogy véget ért a II. világháború, és adja fel a Lubang-sziget védelmét. Ez a történet ihlette a *Banánliget*-et? Kutatásod során találkozál-e hasonló esettel?

➤ A japán katona esete csakugyan kézenfekvő párhuzam, de eszünkbe juthat, hogy 1849-ben, a fegyverletétel után is előfordultak harcoló alakulatok, Klapka például októberig tartotta a komáromi várat. Legenda szól a szovjet katonáról, aki még az 1950-es években is robbangatta a vonatokat, mert nem hitte el, hogy vége a háborúnak. Nem lennék meglepve, ha kiderülne, volt ilyen. A *Banánliget* nevű konspirált lakást a belső elhárítás működtette. A regény arról is szól, hogy egy rendszert nem lehet csak úgy abbahagyni. Nem úgy megy, hogy egyik percről a másikra vége, az utolsó ember pedig eloltja a villanyt. Na, emberek, úgy készüljenek, holnaptól jogállam és demokrácia lesz! A rendszerváltás a mai napig vonszolja magával a múlt rongyait. A katona akkor is katona, ha magára hagyják. Parancsot teljesít. A titkos ügynök is ilyen. Feltalálja magát. Megoldja. Ha elszigetelik, tovább végzi a munkát. Tudjuk, hogy 1990 után a régi rendszer hívei nem adták fel, elkezdődött a harc a politika színes függőyei előtt és mögött. Nem tudom, mikor és hogyan göngyölítették fel a titkos T-lakások és a konspirált K-lakások hálózatát, de azt tudom, hogy a szolgálatok 1990 után tovább működtek, ha úgy tetszik, illegalitásban. Az ingatlanok dossziéit egyébként nagyon gyorsan, már 1989-ben megsemmisítették.

➤ A szocializmus megidézése e groteszk, burleszkes formában érzékletesen mutat rá a rendszer hibáira, és nyilván még százféle módon lehet egy diktatúrát ábrázolni, miért éppen ehhez a komikus alaphelyzethez nyúltál?

➤ Vitatkoznék. Nem gondolom komikusnak sem a helyzetet, sem a történetet. Ne higgyünk a látzatnak. Valaki azt mondta a *Banánliget*ről, hogy abszurd a realizmus talaján. De muszáj besorolni valahova? Ha belegondolok, nem is abszurd, nem is szatíra.

➤ A két főszereplő, Piricske Tamás és Téli Pál élettörténetén keresztül az ügynöklét kulisszatitkiba leshet be az olvasó a beszervezéstől a kiképzésen át a küldetésig. Mindketten nagyon eredeti karakterként vannak jelen a történetben, sajátos hóbortokkal. Kiről, kikről mintáztad a főszereplőket?

➤ Nem sokkal azután, hogy Debrecenből Budapestre kerültem, a gimnáziumból hazafelé tartva a 7-es buszra vártam a Ferenciek terén. Ott lettem figyelmes egy vékony testű, ballonkabátos férfira, aki időről időre a szájához emelte a táskáját, és belebeszélt. Gondolom, követett valakit, közben jelentett. Az arca ma is előttem van, pedig ötven éve történt. Belőle lett Téli Pál. Akkor megdöbbsentett a jelenet, később is sokszor az eszembe jutott. A puhány, félbolond, vakhitű Piricske Tamást, a rendszerváltás teremtette gátlástalan Huzag Pityut, sőt, a tudtán kívül beszervezett Lipót hegedűtanárnőt is konkrét személyről mintáztam. A műhelytitkokról legyen elég ennyi.

▼ **Piricske és Téli mellett precízen kidolgozott karaktereket ismerhetünk meg, már néhány mondat segítségével lenyomatot kaphatunk személyiségükről és a múltjukról. A mellékszereplők esetében, a karakterek kidolgozása során hogyan inspirálódtál?**

▼ A figurák felépítése, a szereposztás kigondolása a felkészülés sokszor hosszadalmas része. Az író tudja, milyen figurákat szeretne, kikre, miféle jellemekre van szüksége. Nyilván felhasználja a saját életét, ismeretségét, tapasztalatait, vagyis bemegy a raktárba, kihoz néhány félrerakott viaszfigurát, és életet lehel beléjük. Nálam egyébként a nevek is kitüntetetten fontosak. Nem kezdek írni, amíg nem vagyok elégedett a nevekkal. Az igazi inspiráció azonban a nyelv. A nyelv mint társszerző. Vele dolgozni, részévé válni a szavak csodálatos életének megunthatatlan élmény. Valójában a nyelv inspirál. A nyelv különböző szólamai.

▼ **Többek között bűnügyi, történelmi, gasztronómiai tematika jelenik meg a könyveidben, változatos témaválasztás jellemzi az írásaidat, amelyhez mindig bravúros nyelvi játék társul. Szécsi Noémivel közösen írt *Hamis gulyás* című kötetedet leszámítva – amely műfaját tekintve is különbözik a többi kötetedtől – mindegyikben megjelenik a humor, valamint a groteszk és a szatíra sem áll távol az írói eszköztáradtól, amely jól tetten érhető a *Banánliget*ben is. Miért fontos számodra, hogy egy írás humoros legyen?**

▼ Nem fontos. Az a fontos, hogy megvalósuljon, amit elterveztem, a mondandóm világos legyen, és persze szórakoztató. A hordozó műfaj majdnem mindegy, azonban az író azt a hangszert veszi elő, amin a legjobban játszik. Én nyilván humoros vagyok, ezt szokták mondani. Vállalom, de kérdés, mi számít humorosnak. Amin röhögni lehet? Dehogy. Ennél pontosabb, ha azt mondjuk: az író nézőpontja. Örkény humoros? A *Tóték* humoros? Dehogy az. Bármit bárhogyan el lehet mesélni, döntés kérdése, melyik utat választja az ember. Nekem szerencsém van, a groteszk és a szatíra a kezemre áll, ebből az alapállásból tekintek az életre, de hát nézzünk körül országban-világban! Tarol a groteszk. Egyik kedvenc saját könyvem, a *Tengeralattjáró Révfülöpön* című eklektikus szöveggyűjtemény – egypercesektől az e-mail-váltásokig – néhány kritikusom szerint erőteljesebben szól a mai világról, mint némely nagyregény, ha szabad az önfényezés bűnébe esnem. Ugyanez a helyzet a *Le-csó* című tárcakötetemmel.

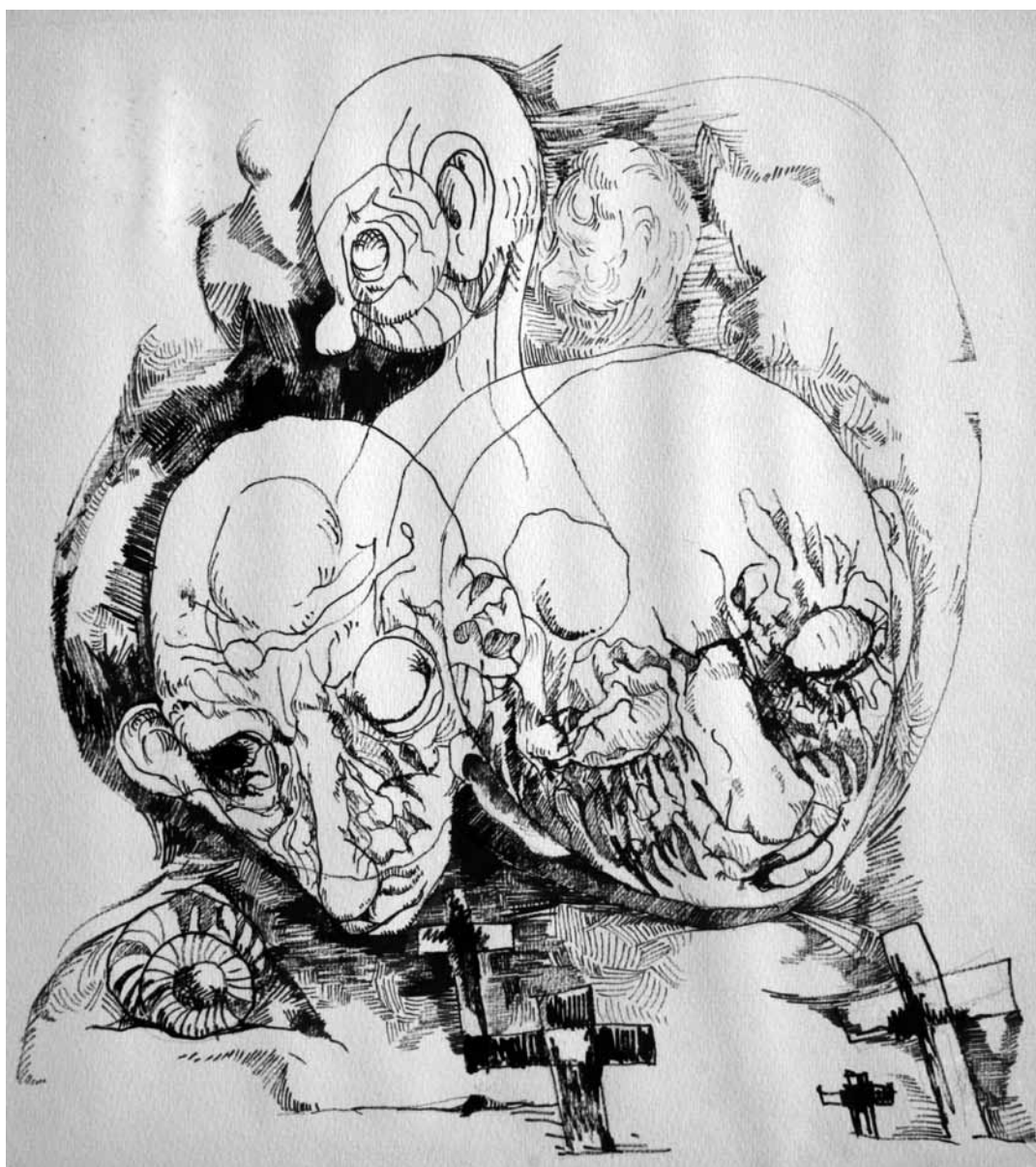
▼ **A *Törökméz* című regényedben Mikes Kelemen korába csöppenünk, a *Kossuthkiflivel* a szabadságharc éveit élheti át az olvasó, a *Fültől fülig* az 1900-as évek elején játszódik, a *Filkó*, az *Alszik a doki Betlehemben*, a *Jelenetek egy vakondúzó életéből* és a *Banánliget* pedig a rendszerváltozást és az azt követő éveket eleveníti meg. Az írás során miként választod ki az adott történelmi korszakot?**

▼ Valójában a mondanivaló választja ki, melyik történelmi közegben érzi jól magát. A dolog mégsem ilyen egyszerű, mert számítanak lelki oldalai, és még ott van a véletlen mint nagy szervező. Amikor megjelent a szülőföldemet megidéző *Zöldvendéglő* című regényem, már akkor tudtam, hogy egyszer írni fogok az 1848–49-es szabadságharcról. Évtizedekig készültem rá, cipeltem, rengeteget olvastam hozzá. Vártam, hogy beérjen. Hősiességről, hazafiságról, ezekről a mára kiürült fogalmakról szólt volna, de szüntelenül alakult, gazdagodott az anyag. Végül kiforrta magát, én pedig hozzá öregedtem. Rájöttem, a *Kossuthkifli* jó alkalom arra, hogy nyakon csípjem a magyar mentalitást, a szét-húzásra való örök hajlamunkat. Nem történelmi regény lett, hanem inkább magyarság-groteszk. Tükör. Időtlennek gondolom, annak ellenére, hogy 1849 májusában játszódik. A *Vakondúzót* nem terveztem, a véletlennek köszönhetem. Megtörtént eset, véletlenül botlottam bele, akár riportnak is tekinthető, de kapóra jött, ebből épülhet fel a trilógia, amely lényegében a rendszerváltásba oldódó emberi sorsokról szól. A *Fültől fülig* magja egy 1904-ben, a Hofherr és Schrantz Gépgyárban felvett jegyzőkönyv. A történet hónapokig szövődött, kanyargott a fejemben, aztán elérkezett a nap, amikor elkezdtem megírni. A regények története is kész regény.

▼ **Több köteted is foglalkozik a rendszerváltozással és a kilencvenes évekkel. Miért nyúltál vissza többször ehhez a korszakhoz?**

▼ A szocializmusban nőttem fel, lettem munkavállaló, alapítottam családot. Ismertem hangját, színet, szagát, ízét. Senki nem hitte, hogy eljön az idő, mikor többé nem hangzik el a Kossuth-rádióban a Munkásörinduló. Mégis eljött. Csoda volt. Az induló egyik sora így hangzik: „Munkásörnek egy baja, egy baja: nincsen három élete.” Aztán rádöbbsentünk, hogy van. Nekünk pedig csak ez az egy. Nem bonyolodnék fejtegetésekbe, a rendszerváltozásnak könyvtárnyi az irodalma. Az elemzéseket fenttartásokkal kezelem. Nem telt még el annyi idő, hogy megfelelő rálátásunk legyen. Töredékeket

látunk, íveket még nem. Gyakran elhangzik, nem úgy alakult a rendszerváltozás, ahogy szeretünk volna. Nemcsak a jó szabadult ki a palackból, hanem a rossz is. Sajnos, sok a rossz körülöttünk. A pénz mértéktelen uralma például. A ragályként terjedő bunkóság. Az önzés. A gagy. Ezek mérgezik a mindennapjainkat. Nem felhőtlen a közérzetünk. A szárnyaló szabadosságtól is viszolygok. Az pedig nem demokrácia, hogy bárki bármit következmények nélkül megtehet. És nem az a sajtószabadság, hogy felkészületlen emberek fűt-fát mondhatnak, írhatnak, bármit, bárkit bemocskolhatnak. Nekem ne mondja senki, hogy a szabadság nevében fittyet kell hányni illemre, hagyományra, kultúrára, és minden mehet a kukába, amit addig értéknek gondoltunk, a neveltetésünkkel együtt. Miért alakult így? Keresem a választ.

KÖRÖSI PAPP KÁLMÁN, Maszkok, 1972